

mediyye. Bahâeddin Âmilî'nin, kardeşi Abdüssamed için yazdığı nahve dair eserin şerhi olup 1079'da (1668-69) telif edilmiştir (Tahran 1274, 1297, 1321; Tebriz 1305). Müellifin bu eser üzerine ayrıca iki şerhi daha bulunmaktadır. 4. *Envârü'r-rebî' fi envâ'i'l-bedî'*. Hz. Peygamber için 1077 (1666-67) yılında yazdığı ve içinde 155 bedîî sanatın geçtiği 149 beyitlik bedîyye tarzındaki kasidesinin şerhidir. Eser 12.000 beyte varan şiir örneklerinin yanı sıra birçok edebî parça, tarihî hadise ve fikhî meseleyi de ihtiva etmektedir (Haydarâbâd 1273; Tahran 1304 [nşr. Şâkir Hâdî Şûkr]; Kerbelâ 1388/1968; Bağdad 1389/1969). 5. *ed-Derecâtü'r-refî'a fi tabakâti'l-İmâmiyye mine's-Şi'a*. Eserde sahâbe, tâbiîn ve imamlardan doğrudan hadis rivayet eden muhaddislerle âlimler, fakihler, filozoflar, Arap edebiyatı âlimleri, mutasavvıflar, hükümdarlar, emîrler, vezirler, şairler ve ilimde meşhur kadınlar on iki bölümde ele alınmıştır (Necf 1382/1962; Beyrut 1403/1983). 6. *Sülâfetu'l-âşr fi mehâsini's-şu'arâ' bi-küllî Mısr*. XI. (XVII.) yüzyılda yaşayan şairlerin biyografisini ve şiirlerinden örnekleri içeren eseri müellif 1082 (1671) yılında Hindistan'da iken kaleme almıştır. Şehâbeddin el-Hafâcî'nin (ö. 1069/1659) *Reyhânetü'l-elibbâ'* ve *zehretü'l-hayâtî'd-dünyâ* adlı eserine zeyil olarak hazırlanan ve beş bölümden meydana gelen eser Mekke, Medine, Suriye, Mısır, Yemen, Acem, Irak, Bahreyn ve Mağrib'de yetişen şairleri ihtiva etmektedir (Tahran 1324/1906; Kahire 1324/1906; Katar 1382). 7. *Sülvetü'l-ğarîb ve üsve-tü'l-erîb*. İbn Ma'sûm 1064'te (1654) başladığı, on dokuz ay süren Mekke-Haydarâbâd yolculuğu esnasında gördüğü yerleri, ilginç olayları, karşılaştığı kimseleri, onlarla yaptığı müzakere ve tartışmaları anlattığı bu eseri 1074-1075 (1663-1664) yıllarında kaleme almıştır. Eser, Şâkir Hâdî Şûkr tarafından *Rihletü İbn Ma'sûm el-Medenî ev Sülvetü'l-ğarîb ve üsve-tü'l-erîb* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 1408/1988). 8. *Divân*. 5000 beyitten meydana gelmekte olup Şâkir Hâdî Şûkr tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1408/1988). Eserin son tarafında, müellifin Affüddin et-Tilimsânî ile Va'vâ' ed-Dımaşkî gibi şairlerin şiirlerine yaptığı tahmîsleri, bazı Yemenli şairlerin müveşşahlarına nazîreleri ve dostluk üzerine kaleme aldığı çeşitli urcüzeleri yer alır. 9. *Hadîkatü'l-İlm* (Haydarâbâd 1266/1849).

İbn Ma'sûm'un diğer eserleri de şunlardır: *Muvazzıhu'r-reşâd fi şerhi'l-İrşâd* (Teftâzânî'nin nahve dair *İrşâdül-hâ-*

dî adlı eserinin şerhidir); *ez-Zehre* (nahivle ilgilidir); *Ahvâlû's-şahâbe ve't-tâbi'în ve'l-ulemâ'* (yalnız sahâbeyle ilgili bölümünün bir kısmı yazılabilmiştir); *eş-Tırâz fi 'ilmi'l-luğa* (Fîrûzâbâdî'nin *Kâmûs*'u tarzında bir sözlük olup tamamlanmadığı en son çalışmasıdır); *Mülhaku Sülâfetu'l-âşr* (*Tezyülü's-Sülâfe*); *Risâle fi ağılâtü'l-Fîrûzâbâdî fi'l-Kâmûs*. Müellifin bunlardan başka *et-Tezkire fi şerhi mesâ'ili't-Teşîra*, *et-Tezkire fi'l-fevâ'idü'n-nâdire*, *Risâle fi'l-müselles bi'l-âbâ'*, *Mihakkü'l-karîz*, *Nefsetü'l-maşdûr* gibi eserleri de bulunmaktadır (*Divân*, neşredenin girişi, s. 11-14; Tebrîzî, II, 92-93; Abdülhüseyn Ahmed el-Emînî, XI, 347-348).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ma'sûm, *Rihletü İbn Ma'sûm el-Medenî* (nşr. Şâkir Hâdî Şûkr), Beyrut 1408/1988, s. 84-85; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-13; a.m.f., *Divân* (nşr. Şâkir Hâdî Şûkr), Beyrut 1408/1988, s. 83, 109, 112, 135, 171, 337; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-30; a.m.f., *ed-Derecâtü'r-refî'a fi tabakâti'l-İmâmiyye mine's-Şi'a*, Beyrut 1403/1983, s. 3-16; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Necf 1385, II, 176; Muhibbî, *Nefhatü'r-Reyhâne*, IV, 187-195; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, I, 428-429; Hânsârî, *Rauzâtü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Kum 1391, IV, 394-397; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 763; a.m.f., *İzâhu'l-meknûn*, I, 144, 276, 395, 463, 487, 603; II, 20, 25; Serkîs, *Mu'cem*, s. 244-245; Brockelmann, *GAL*, II, 554-555; *Suppl.*, II, 627-628; Abbas el-Kummî, *Sefinetü'l-bihâr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Murtazâ), II, 245-246; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, II, 90-94; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VII, 28-29; Abdülhüseyn Ahmed el-Emînî, *el-Ğadîr fi'l-Kitâb ve's-Sünne*, Tahran 1366, XI, 344-353; Zübeyd Ahmed, *el-Âdâbü'l-Arabiyye*, s. 195-198, 216-217; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 169; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), III, 306; *A'yânü's-Şi'a*, VIII, 152-153; Ali Ebû Zeyd, *el-Bedî'iyât fi'l-edebü'l-Arabî*, Beyrut 1403/1983, s. 123-125; Zirikifî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 258-259; Abdullah Mirdâd Ebû'l-Hayr, *el-Muhtaşar min Kitâbi Neşri'n-nevr ve'z-zehre*, Cidde 1406/1986, s. 359-360; Muhammed Habîb el-Hile, *et-Târîh ve'l-mü'errihûn bi-Mekke*, London 1994, s. 378-382.

☞ MUSTAFA ÖZ

İBN MATRÛH

(ابن مطروح)

Ebû'l-Hasen (Ebû'l-Hüseyn)
Cemâlüddin Yahyâ b. İsâ b. İbrâhîm
b. el-Hüseyn b. Matrûh
(ö. 649/1251)

Eyyûbîler dönemi şair, kâtip
ve idarecilerinden.

8 Receb 592'de (7 Haziran 1196) Yukarı Mısır'ın Asyût şehrinde doğdu. Gençlik çağında dönemin önemli ilim merkezlerinden biri olan Kus'a gitti. Öğrenimini

sürdürdüğü yıllarda başta Bahâ Züheyr olmak üzere önde gelen şairlerle tanışma imkânı buldu. İlk şiir denemelerini de burada kaleme aldı. İleri gelen kişilere ve devlet adamlarına sunduğu şiirleriyle hayatını kazanmaya başladı. Kus Valisi Mecdüddin el-Lamî tarafından resmî bir göreve tayin edildiği, ancak bu görevde uzun süre kalmadığı rivayet edilmektedir.

626 (1229) yılında daha elverişli bir ortam bulmak amacıyla Kahire'ye giden İbn Matrûh, burada babası el-Melikü'l-Kâmil Muhammed adına Mısır'ın idaresini üstlenmiş olan el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'a takdim edildi. Necmeddin Eyyûb, 629'da (1231) babası tarafından Moğol-lar'a ve Hârizmşahlar'a karşı koymak ve Mâverâünnehir'i ele geçirmek üzere sevk edilen orduya başkumandan tayin edildiğinde onunla birlikte savaflara katıldı. Âmid, Hısnıkefâ, Harran, Ruha ve Rakka gibi yerlerin el-Melikü'l-Kâmil'in hâkimiyetine girdiği bu yıllarda askerî divan nâzırlığı görevini yürüttü.

el-Melikü'l-Kâmil'in ölümünden (635/1238) sonra, Abbâsî Halifesi Müsta'sım-Billâh'ın elçisi Ebû Muhammed Muhyiddin İbnü'l-Cevzî ile birlikte Eyyûbî şehzadeleri ve idarecileri arasında artan rekabet ve ihtilâfları gidermeye çalıştı. 637'de (1239) Gazze'ye kadar gelen Hârizmşahlar'a karşı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin tarafından elçi olarak görevlendirildi (Makrîzî, I/2, s. 284, 316). Aynı yıl Mısır'da hâkimiyet sağlayan Necmeddin Eyyûb kendisini Kahire'ye çağırdı. 639 (1241) yılı başlarında hazine nâzırlığına tayin edildi. el-Melikü's-Sâlih Necmeddin 643'te (1245) Dımaşk'ı ikinci defa ele geçirdiğinde İbn Matrûh'u bu şehirden sorumlu vezir olarak görevlendirdi. İbn Matrûh bu dönemde büyük bir servete sahip oldu ve çevresinden büyük takdir gördü. el-Melikü's-Sâlih 646 (1248) yılında Dımaşk'a gittiği zaman onu görevden azlederek el-Melikü'n-Nâsır Ebû'l-Muzaffer'in hâkimiyetine girmiş bulunan Humus'u kurtarmak için hazırladığı ordu ile Humus'a gönderdi. Gözden düşüp azledilmesinin sebebi bilinmemektedir. Sibt İbnü'l-Cevzî onun itibar kaybetmesini, İlayk olmadığı halde emîrlere mahsus kıyafet giymesine bağlamaktadır (*Mir'âtü'z-zamân*, VIII/2, s. 789). Humus meselesi aydınlığa kavuşuncaya kadar bir süre Dımaşk'ta kalan el-Melikü's-Sâlih, Kıbrıs'ta toplanmış olan Haçlılar'ın Mısır'a saldıracakları haberini alınca hemen Mısır'a hareket etti ve İbn Matrûh'un da katıldığı ordunun Humus'tan Mısır'a intikali emretti. Bir süre sonra

Mısır'a gelen İbn Matrûh, Dimyat'ı istilâ eden Haçlılar'a karşı el-Melikü's-Sâlih safında mücadelesini sürdürdü ve özellikle yazdığı hamâsî şiirlerle (*Divân*, s. 181-182) askerinin moral gücünün yükselmesini sağladı.

el-Melikü's-Sâlih'in vefatının (647/1249) ardından münzevi bir hayat yaşamaya başlayan İbn Matrûh uzun zamandır çektiği göz rahatsızlığı sonunda gözlerini kaybetti. 1 Şâban 649'da (19 Ekim 1251) Kahire'de öldü ve Karâfe'deki Sâriye mevkiinde defnedildi. Cenazesinde yakın dostu İbn Hallikân da hazır bulundu. Cenaze törenine katılan Yûnînî onun 650'de öldüğünü söyler (*Zeylû Mir'âti'z-zamân*, I, 197-201).

Cömert, müsamahakâr ve ulemânın kıymetini takdir eden bir kişi olduğu ifade edilen İbn Matrûh (Sıbt İbnü'l-Cevzî, VIII/2, s. 789) devrinin önde gelen âlim ve şairleriyle münasebetlerini sürdürmüş, ünlü şair Bahâ Zühayr yanında İbn Hallikân'la da arkadaşlık ilişkilerini devam ettirmiştir (*Vefeyât*, VI, 260). İbn Ebû Usaybia da onunla Dimaşk'taki evinde görüştüğünü, *Tabakâtü'l-e'tebbâ'* adlı eseri konusunda kendisine iltifatla bulunduğunu, eski ve yeni tabipler hakkında bilgi verdiğiğini belirtir (*Üyûnü'l-enbâ'*, s. 577).

İbn Matrûh, sanatlı nesir ve edebî risâleler yazan bir nâsir ve lirik şiirler nazmeden bir şair olarak tanınmakla birlikte edebiyat eleştirmenleri onun şiirlerini genellikle zayıf bulurlar (Ömer Ferruh, III, 563). Büyük ihtimalle resmî ve siyasî görevleri kendisini sanata verme konusunda onu olumsuz yönde etkilemiştir. Medih, aşk, zühd, edep, münâcât vb. temalarda yazdığı şiirler daha çok uzun kasideler ve kıtalar şeklindedir.

İbn Matrûh'un günümüze intikal eden tek eseri divanıdır. İbn Hallikân, divanında bulunan şiirlerinin çoğunu şairin kendisine okuduğunu kaydeder (*Vefeyât*, VI, 260). 811 beyit ihtiva eden divanda Müstansır-Billâh, el-Melikü'n-Nâsir, el-Melikü'l-Kâmil, el-Melikü'l-Eşref, Mes'ûd b. el-Melikü'l-Kâmil, el-Melikü'l-Mugis Fahreddin, el-Melikü's-Sâlih gibi devlet adamları, Bahâ Zühayr ve İbn Hallikân gibi dostlarına yazdığı methiyeler yanında başta Halep olmak üzere bazı beldelerin tasviri, Haçlılar'a karşı yazılmış bazı hamâsî şiirler ve bir kısım hicivlerle zühd, edep ve münâcâta dair kısa parçalar yer almaktadır. İlk olarak Abbas İbnü'l-Ahnef'in divanı ile birlikte yayımlanan eserin (İstan-

bul 1298) Cevdet Emin ve Seyyide Zeyneb tarafından yapılmış bir baskısı daha bulunmaktadır (Kahire 1989).

BİBLİYOGRAFYA :

Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âti'z-zamân*, VIII/2, s. 789; Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 187; İbn Ebû Usaybia, *Üyûnü'l-enbâ'*, s. 577; a.e. (nşr. August Müller), Kahire 1299/1882, II, 113; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 258-266; el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî, *el-Ascedü'l-mesbûk* (nşr. Şâkir Mahmûd Abdülmün'im), Beyrut 1395/1975, s. 585; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, Haydarâbâd 1374/1954, I, 197-240; Zehebî, *el-İber*, V, 204; a.m.f., *A'lâmü'n-nübela'*, XXII, 273-274; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/2, s. 284, 290, 291, 293, 302, 308, 316, 326, 332, 345, 363, 382; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 24, 27; Süyûtî, *Hüsnü'l-mu'hâdara*, Kahire 1321, I, 271; *Keşfü'z-zunûn*, I, 768; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 247; Serkis, *Mu'cem*, I, 239-240; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 523; Mehmed Zihni, *Kitâbü't-Terâcim*, İstanbul 1304, s. 135-137; Brockelmann, *GAL*, I, 263; *Suppl.*, I, 465; J. Rikabi, *La poésie profane sous les ayyûbides*, Paris 1949, s. 105-120; a.m.f., *el-Edebü'l-Arabî*, Dimaşk 1983, s. 96-103; a.m.f., "İbn Matrûh", *El'* (İng.), III, 875-876; Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, 162; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 217; M. Kâmil Hüseyin, *Dirâsât fi's-şi'r*, Kahire 1957, s. 177-184; C. Zeydan, *Âdâb*, III, 18; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 562-564; Reşid Yûsuf Atâullah, *Târîhu'l-âdâbi'l-Arabiyye* (nşr. Ali Necîb Atâvî), Beyrut 1985, I, 350-352; Mehdi Ferhânî Münferid, "İbn Matrûh", *DMBİ*, IV, 629-630; Ramazan Şeşen, "Eyyûbüler", *DİA*, XII, 23.

SÜLEYMAN TULÜCÜ

İBN MÂÜSSEMÂ

(bk. UBÂDE b. MÂÜSSEMÂ).

İBN MÂZE

(bk. SADRÜŞŞEHİD).

İBN MEKKÎ

(ابن مكي)

Ebû Hafs Ömer b. Halef
b. Mekki es-Sıkkî el-Himyerî
(ö. 501/1108 [?])

Fakih,
Arap dili ve edebiyatı âlimi.

Kaynaklarda Sicilya'dan (Sıkkiliye) Tunus'a hicreti ve orada yaptığı kadılık görevi dışında bilgi yoktur. Bazı eserlerde kaydedilen Mâzerî nisbesinden hareketle Sicilya'da Mâzer (Mazzara) şehriden olduğu veya bir süre burada yaşadığı söylenebilir. Hocaları arasında, özellikle *Teşki'fû'l-lisân* adlı eserinde nakillerde bulunduğu

(meselâ bk. s. 47, 66, 87, 150, 204, 277) Ebû Bekir İbnü'l-Bir et-Temîmî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Muhammed b. Hârûn es-Sehmi, İbn Reşîk el-Kayrevânî anılabilir. Sicilya'nın Normanlar tarafından işgale başlanmasından sonra tahminen 460 (1068) yılı dolaylarında Tunus'a hicret etti; burada kadılık görevine tayin edildi ve hatiplik görevini de yürüttü. Hutbelerinin çok etkili olduğu belirtilmektedir. Bazı müellifler, onun bu yönünü İbn Nübâte ile kıyaslayarak hutbelerinin ondan daha üstün olduğunu kaydetmektedir (İbnü'l-Kiftî, II, 329). Aynı zamanda şair olan İbn Mekki'nin şiirlerinde vaaz ve irşad üslûbu dikkati çekmektedir (Abdülazîz Matar, s. 7-8). Çağdaşı ve hemşehrisi İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkî tarafından kaleme alınan *ed-Dürretü'l-ha'îre*'de şiirlerinden bazı örnekler mevcuttur (s. 149-151). İbn Mekki'nin vefat tarihi klasik kaynaklarda belirtilmemekte, Bağdatlı İsmâil Paşa'nın kaynak göstermeden verdiği 501 (1108) yılı (*Hediyetü'l-ârifin*, I, 782) daha sonraki bazı eserlerde de tekrarlanmaktadır.

İbn Mekki'nin günümüze ulaşan tek eseri *Teşki'fû'l-lisân ve telkihu'l-cenân*'dır. Müellifin, eserini hocası İbnü'l-Birr'e takdim ederek onun görüşlerini aldığı (*Teşki'fû'l-lisân*, s. 47) ve İbnü'l-Birr'in 460 (1068) yılında Sicilya'dan Endülü's'e göç ettiği bilindiğine göre eser bu tarihten önce Sicilya'da yazılmış olmalıdır. Yine hocası olan İbn Reşîk'ten rahmetle bahsetmesi (a.g.e., s. 66, 87, 150) eserini onun vefatından (456/1064) sonra yazdığını göstermektedir. Elli bölümden oluşan *Teşki'fû'l-lisân*'da Arapça konuşanların yapmış oldukları hataların yanı sıra kur-râ, fukaha, müfessirler, tabipler gibi ilim erbabının kendi alanlarıyla ilgili yanlış kullanımlarının düzeltilmesi de amaçlanmıştır. Müellif görüşlerini ispat için âyet ve hadislerden, ayrıca divanlar, emsal kitapları, lugatlar, nahiv kitapları ve edebiyat ansiklopedilerinden örnekler (şâhid) vermiştir. Çok sayıda kaynaktan istifade edilerek yazılan esere sonraki birçok müellif atıfta bulunmuştur. İbn Hişâm el-Lahmî, *el-Medhal ilâ takvîmi'l-lisân*'da bu eserle Ebû Bekir ez-Zübeydî'nin *Lahnü'l-âmmе*'sini tenkit etmekle birlikte her iki eserden de faydalanmış ve zaman zaman takdirlerini ifade etmiştir. İbnü'l-Ecdâbî'nin *Teşki'fû'l-lisân*'a bir reddiye yazdığı bilinmektedir (*Teşki'fû'l-lisân*'ın tanıtımı ve değerlendirilmesi için bk. Abdülazîz Matar, s. 125-165). Bir araş-